

Туркоўскі Р. «П Рэч Паспалітая» ў Лонданскай эміграцыі ў 1945-1991 гг. (Прэзідэнт – урад – квазі-парламенцкія інстытуты). Р. Туркоўскі// *Российские и славянские исследования: науч. сб. Вып. 4 / редкол.: А. П. Сальков, О. А. Яновский (отв. редакторы) [и др.]*. — Минск: БГУ, 2009. — С.84-90

Р. Туркоўскі

**«П РЭЧ ПАСПАЛІТАЯ» Ў ЛОНДАНСКАЙ ЭМІГРАЦЫІ Ў 1945—1991 ГГ.
(Прэзідэнт — урад — квазі-парламенцкія інстытуты)**

Азіраючыся на пяцідзесяцігадовую гісторыю парламентарызму ў эміграцыі, неабходна сказаць, што нягледзячы на аддаленасць ад радзімы, малыя шанцы на дасягненне палітычных мэт, палякі, якія знаходзіліся ў Лондане, змаглі стварыць асноўныя дзяржаўныя інстытуты ў выгнанні, якія былі звязаныя з польскімі парламенцкімі традыцыямі.

Асноўныя палітычныя сілы ў эміграцыі. 21 сакавіка 1945 г. спыніў існаванне эмігранцкі квазі-парламент — II Нацыянальны савет РП, які быў распушчаны дэкрэтам прэзідэнта. Польскія палітыкі, якія засталіся ў Лондане, думалі аб стварэнні новага, прыстасаванага да ўмоў эміграцыі Савета [1, s. 200—202]. Адтэрміноўка ў яго фарміраванні прывяла да расколу эмігранцкага лагера прыкладна на 3 групы: 1) «нязломныя» — гатовыя да далейшай барацьбы. Іх лідэрамі былі прэзідэнт У. Рачкевіч, прэм'ер-міністр Т. Арчышэўскі і галоўнакамандуючы генерал У. Андэрс; 2) згодныя на чале з былым прэм'ер-міністрам С. Мікалайчыкам і былым старшынёй II Нацыянальнага савета С. Грабскім, якія жадалі вярнуцца ў Польшчу; 3) шматлікія «абыякавыя» палякі, якія засталіся на Захадзе ў пошуках лепшага жыцця. Згаданы падзел паглыбіўся пасля Ялцінскай канферэнцыі, некарысныя вынікі якой прывялі да канчатковага разыходжання палітыкаў у краіне і ў эміграцыі.

Сымвалічнай стала апошняя размова Мікалайчыка з генералам Андэрсам 24 лютага 1945 г., падчас якой абодва палітыкі дастаткова рэзка акрэслілі свае разыходжанні. Андэрс рыхтаваўся да далейшай барацьбы і дзеяння ў эміграцыі. Ён лічыў, што чарговая вайна была «непазбежнай, нават калі б амерыканцы і англічане яе не хацелі. Таму трэба не вяртацца ў Польшчу, а рыхтаваць прытулак для двух мільёнаў палякаў з Германіі і некалькіх мільёнаў палякаў з Польшчы, якія будуць збягаць за мяжу». Мікалайчык не пагадзіўся з такімі довадамі і акрэсліў іх як «фальшывыя і памылковыя». Ён лічыў, што польскую палітыку неабходна праводзіць пад лозунгам «усе вяртаемся ў краіну і барацьба павінна ісці ў тым накірунку, каб іх (меліся на ўвазе тыя, хто вяртаўся з эміграцыі. — Р. Т.) бяспека і магчымасць свабоднага пражывання ў Польшчы была забяспечана. Мая палітыка ідзе ў гэтым накірунку, а ці яна спраўдзіцца — час пакажа» [2, s. 217—219; 3, s. 316—318]. Палітыкі ў краіне таксама жадалі міру, а не трэцяй сусветнай вайны і падзялялі погляды Мікалайчыка. У сваю чаргу «нязломныя», якія выказваліся за працяг барацьбы за вольную Польшчу ў межах 1939 г. на ўсходзе і новых, вызначаных ў выніку магчымай сусветнай вайны, межах на захадзе і поўначы, заста-валіся ў меншасці. Яны нават не змаглі дамовіцца з кіраўнікамі палітычных партый, што імкнуліся стварыць «дзяржаўныя» структуры ў выгнанні. Сілы польскай эміграцыі перш за ўсё падарвала вяртанне ў Польшчу лідэра Стронніцтва людовага Мікалайчыка і кіраўніка Стронніцтва працы (СП) К. Попеля, якія змаглі прыцягнуць на свой бок старшыню II Нацыянальнага савета РП С. Грабскага, а таксама некалькі членаў са складу I і II Нацыянальнага савета РП [4, s. 26—28]. У сваю чаргу, лагер «нязломных» у Лондане ліхарадзіла ад унутраных канфліктаў, выкліканых дыскусіямі аб далейшых накірунках развіцця і асцярогай за сваю будучыню. Дадатковым фактарам стала і змена рашэння аб абранні наступнага прэзідэнта. Справа ў тым, што У. Рачкевіч, які займаў гэту пасаду да 1947 г., перад смерцю прызначыў

спадкаемцам замест узгодненага яшчэ ў 1944 г. сацыяліста Т. Арчышэўскага кіраўніка сваёй

Турковский Ромуальд — профессор кафедры истории XXIX и XXX веков Института истории Варшавского университета (Польша), доктор хабилюваны

грамадзянскай канцэлярыі А. Залескага. Але яго кандыдатуру не падтрымала кіраўніцтва Польскай сацыялістычнай партыі (ППС) — А. Чолкаш і Т. Арчышэўскі — і дробныя эмігранцкія групы. У апазіцыю перайшло і Стронніцтва нарадова (СН) на чале з Т. Бялецкім [5, 5А — Zarządzenie prezydenta o wyznaczeniu następcy. Ruthin 26 IV 1947 r., brak paginacji (b. p.); 6].

Ад пачатку існавання лонданскага цэнтра Польскае стронніцтва людова (ПСЛ) ў эміграцыі не прызнавала яго ў якасці «дзяржавы ў выгнанні». Стаўленне партыі не змянілася і пасля пабегу з краіны ў 1947 г. С. Мікалайчыка, які зноў узначаліў сялянскі рух. Падобную пазіцыю займала і частка СП на чале з К. Попелем [7, s. 194—196]. Канфлікт паміж лідарамі палітычных сіл прывёў да доўгага «застою» у функцыяніраванні прадстаўніцтва ў эміграцыі.

Спробы стварэння прадстаўнічых органаў у выгнанні. У 1947—1949 гг. у канцылярыях прэзідэнта А. Залескага і прэм'ер-міністра Т. Бур-Камароўскага ішла праца над дэкрэтамі, якія б рэгулявалі дзейнасць Нацыянальнага савета РП. Былі нават падрыхтаваны адпаведныя праекты, але не хапіла палітычнага жадання па ўдасканаленні іх зместу і ўвядзення ў якасці закона на падставе «дэкрэта» прэзідэнта. Адначасова са згаданай працай назіраліся спробы партый дамовіцца паміж сабой па пытанні стварэння квазіпарламента. Найбольш значнымі сталі перамовы ППС і ПСЛ, у выніку якіх у лістападзе 1948 г. было створана Паразуменне дэмакратычных партый (ПДП). Але спробы пашырыць палітычнае прадстаўніцтва гэтага аб'яднання за кошт СП, СН, групы палітыкаў з СД і Польскага руху за свабоду «Незалеж-насць і дэмакратыя» не далі станоўчых вынікаў. Сфарміраваўшыя ПДП палітыкі змаглі толькі выступіць з сумеснай праграмай дэкларацыяй, падпісанай у лістападзе 1948 г. ППС, ПСЛ і СП. У ёй змяшчаўся заклік да барацьбы «за вяртанне Польшчы незалежнасці і ўсталяванне сапраўднага дэмакратычнага ладу». Аднак спробы перайсці да актыўнай палітычнай дзейнасці і стварыць Пагаджальную камісію засталіся безвыніковымі [8; 9, s. 78—79].

У 1949 г. гэтая кааліцыя распалася. Кіраўніцтва ППС вырашыла пайсці на супрацоўніцтва з СН, якое зацягнулася на дваццаць год. Новы прэзідэнт у эміграцыі А. Залескі зрабіў контрход. У чэрвені 1949 г. ён склікаў III Нацыянальны савет, які складаўся з некалькіх палітычных груп: пілсудчыкаў, Лігі незалежнай Польшчы (кіраўнік М. Гражыньскі), людаўцаў са Стронніцтва людовага «Вольнасць» (лідар — Е. Кунцэвіч), Саюза польскіх сацыялістаў на чале з А. Прагерам — і меў традыцыйныя дарадчыя функцыі. Старшынёй III Нацыянальнага савета быў абраны дыпламат В. Гжыбоўскі, а пасля яго — былы член I Нацыянальнага савета, які дзейнічаў у гады Другой сусветнай вайны, амбасадар Т. Філіповіч [10, А/97. Nominacje członków Rady Narodowej z 3 V 1949 r.; 10, А5/100. Diariusz posiedzenia Rady Narodowej RP z 13 VI 1949 r., nr 3]. Палітычныя партыі ў эміграцыі, галоўным чынам ППС і СН, абураны такой ініцыятывай, стварылі ў канцы 1949 г. канкурэнтнае аб'яднанне квазіпарламенцкага тыпу — Палітычны савет на чале з Т. Арчышэўскім. Яно мела размытыя мэты, галоўнай з якіх лічылася барацьба з «прэзідэнцкім асяроддзем» у эміграцыі. Уваходзіўшы ў Нацыянальны савет палітыкі стварылі квазіўрад, якім фактычна з'яўляўся Выканаўчы аддзел з падраздзяленнямі, што адпавядалі міністэрствам «урада ў выгнанні». Але ні Палітычны савет Арчышэўска-га, ні Выканаўчы аддзел Здзяхоўскага так і не змаглі заваяваць даверу эмігрантаў [11, s. 29; 5, 6А. — Skład Rady Politycznej z XII 1949 r.; 12]. На рубяжы 1940—1950-х гг. у барацьбе за лідарства А. Залескі змог заручыцца падтрымкай У. Андэrsa, што дадала першаму

папуляр-насці сярод былых жаўнераў Польшкіх узброеных сіл на Захадзе. Пра гэта сведчыла іх значнае прадстаўніцтва на ўрачыстасцях з удзелам прэзідэнта з нагоды нацыянальных святаў.

Нацыянальны савет дастаткова ўдала выконваў абавязкі так званага «парламента ў выгнанні». Ён змог захаваць апрабаваны для эміграцыі формы дзейнасці — пленарныя паседжанні і працу ў камісіях. Акрамя гэтага, члены Савета займаліся важнымі для эмігрантаў справамі, як, напрыклад, фінансаванне палітычных, адукацыйных і культурных устаноў. Яго прадстаўнікі шмат ездзілі па краінах са значнай колькасцю польскіх эмігрантаў у пошуках іх падтрымкі для рэалізацыі ідэі стварэння «малай Польшчы» ў выгнанні [10, А5/116

«Diariusz Rady Narodowej RP» z 16 II 1952, nr 6. Lista członków IV Rady Narodowej; 10, I posiedzenie IV Rady Narodowej RP w dniu 1 XII 1951 r.]. У сваёй дзейнасці «прэзідэнцкае асяроддзе» атры-мала падтрымку Папы Рымскага Пія XII, які ў 1949 г. сустрэўся з прадстаўнікамі Савета, што мела вялікае значэнне для эміграцыі у большасці сваёй каталіцкага веравызнання [10, «Diariusz Rady Narodowej» z 14 XI 1949, nr 15, s. 234]. Члены Нацыянальнага савета РП стварылі фонд Нацыянальнага скарбу, за ўзор якога быў узяты адпаведны фонд, створаны ў XIX ст. З. Мілкоўскім. Па-ранейшаму прэзідэнцкае асяроддзе падтрымлівалася, у тым ліку і фінансава, салдатамі Польшкіх узброеных сіл на Захадзе [13, s. 22; 14, s. 365—371]. Такім чынам, у барацьбе за падтрымку эміграцыі Палітычны савет прайграў Нацыянальнаму савету.

У 1952—1953 гг. пачало назірацца збліжэнне паміж прыхільнікамі А. Залескага і апазіцый-нымі ім партыямі, што стварылі Палітычны савет. Важную ролю ў збліжэнні розных палітычных сіл адыграў лідэр групы «старых пілсудчыкаў» генерал К. Сасноўскі, які на працягу двух гадоў праводзіў размовы з супрацьлеглымі сіламі. Іх вынікам стала падпісанне 14 сакавіка 1954 г. «Акта аб аб'яднанні» эміграцыі. Гэты дакумент усталяваў новую формулу «парламента ў выгнанні» — Савет нацыянальнага адзінства (СНА) (палітычны орган з такой назвай быў створаны падпольнымі партыямі на акупіраваных польскіх землях у гады Другой сусветнай вайны), склад якога планавалася пашырыць за кошт прамых выбараў сярод эмігрантаў. Меркавалася, што статут СНА будзе дапоўнены за кошт прынятых у час вайны і ў пасляваенныя гады заканадаўчых пастановаў Нацыянальнага савета з улікам досведу функцыянавання існуючых нарматыўных дакументаў і дзейнасці спецыялізаваных камісій і прэзідыума Савета. Унесеныя змены павінны былі ліквідаваць магчымыя канфлікты паміж «выканаўчай уладай» і «нацыянальным прадстаўніцтвам у эміграцыі» [15, s. 3—14; 16, s. 93; 17, s. 211—217]. Правядзенне ж выбараў (нават моцна абмежаваных) давала польскім эмігрантам права галасаваць за лепшых, па іх меркаванню, прадстаўнікоў у складзе «парламента ў выгнанні».

Аднак бакі так і не змаглі канчаткова дамовіцца. Лагер Залескага не хацеў аддаваць уладу членам Палітычнага савета, якія супрацоўнічалі з амерыканскай і англійскай разведслужбамі з мэтай дэстабілізацыі камуністычнай сістэмы ў Польшчы. Прэзідэнцкае асяроддзе лічыла іх дзеянні «няправільнымі» і абвінавачвала членаў Палітычнага савета ў звязанні са сваёй ролі да ролі амерыканскіх «агентаў». Такая пазіцыя Залескага і яго паплечнікаў прывяла да зрыву перамоў па аб'яднанні і складанню двух лагераў — «легалістаў» і «прыхільнікаў аб'яднання», якія праіснавалі амаль восемнаццаць год [18, 32 — *Oswiadczenie prezydenta Rzeczypospolitej z 3 VI 1954 r.*, b. p.; 19, s. 37—39]. Непасрэднай жа падставай расколу стала адмова Залескага ад папярэдня ўзгодненай адстаўкі з пасады прэзідэнта. Прыхільнікі Палітычнага савета палічылі гэты факт парушэннем дэкларацыі аб тэрміне паўнамоцтваў прэзідэнта. Справа ў тым, што

сямігадовы тэрмін праўлення А. Залескага скончыўся 9 чэрвеня 1954 г., а прэзідэнт адмовіўся сыйсці ў адстаўку і такім чынам займаў гэтую пасаду да сваёй смерці ў 1972 г.

Згаданая сітуацыя істотна паўплывала на далейшыя лёсы польскай эміграцыі. Было бачна, што з 1947 г. раскол сярод эміграцыі паглыбляўся, што прывяло да паралельнага існавання да пачатку 1970-х гг. двух палітычных сіл, прэтэндаваўшых на ўладу [20, s. 187—189]. Так, з 1954 г. у Лондане дзейнічалі два прэзідэнты — А. Залескі і Савет трох (у складзе У. Андэрса, Т. Арчышэўскага (пасля смерці ў 1955 г. яго месца заняў Т. Бур-Камароўскі) і Э. Рачынскага) [21, 77 — *Uchwaly Zasadnicze TRJN z lat 1954—1961, b. p.; 22, s. 37—39*], два эмігранцкія «урады» — адзін прызначаны прэзідэнтам А. Залескім, а другі — Выканаўчы камітэт Нацыянальнага аб'яднання [23, s. 140—142, 151—153]. Адпаведна існавалі і два «парламенты ў выгнанні» — Савет РП (у 1971—1972 гг. — Дзяржаўны савет РП) і Часовы савет нацыянальнага адзінства (з 1962 г. Савет нацыянальнага адзінства), два нацыянальныя скарбы і прадстаўніцтвы ў Вялікабрытаніі і іншых краінах, дзе масава пражывалі палякі. Існуючае палажэнне прыводзіла да вострых палітычных спрэчак, якія спалучаліся з узаемнымі абвінавачаннямі і ўзвядзеннем паклёпаў на праціўнікаў, што, у сваю чаргу, значна спрошчвала камуністычным

уладам барацьбу з эмігранцкім асяроддзем. Яны актыўна выкарыстоўвалі рознага рода публікацыі, пісалі агітацыйныя пасквілі і кампраметавалі дзейнасць «уладных эмігранцкіх структур» сярод эмігрантаў і ў краіне. Гэта было істотным момантам, бо за патэнцыяльны «электарат» змагаліся два інстытуты з падобнымі кампетэнцыямі. Кожны з іх хацеў прадстаўляць польскую эміграцыю і лічыцца адзіным барацьбітом за незалежнасць. Часовы савет нацыянальнага адзінства і Савет РП выкарыстоўвалі аднолькавыя юрыдычныя нормы, звярталіся да Канстытуцыі 1935 г., якую, праўда, па-рознаму інтэрпрэтавалі. Лагер «прыхільнікаў аб'яднання» карыстаўся канстытуцыяй, дзе былі ўнесены змены ў адпаведнасці з парызскім пагадненнем 1939 г. і далейшымі пастановамі, на падставе якіх прэзідэнт А. Рачкевіч перадаў значную частку сваіх паўнамоцтваў прэм'ер-міністра, ураду і Нацыянальнаму савету РП.

У сваю чаргу, «легалісты» з асяроддзя А. Залескага даслоўна трактавалі канстытуцыю 1935 г. Яны выступалі за моцную ўладу «адказнага» толькі «перад Богам і гісторыяй» прэзідэнта. У жніўні 1954 г. пазіцыі гэтага лагера былі аслаблены ў сувязі з пераходам на бок іх праціўнікаў генерала У. Андэрса. Ён перацягнуў за сабой вышэйшы афіцэрскі састаў і некалькі дзесяткаў тысяч салдат Польскіх узброеных сіл на Захадзе, якія ўваходзілі ў Аб'яднанне польскіх былых франтавікоў, а таксама лідараў палітычных партый (між іншых пілсудчыкаў на чале з доктарам М. Гражыньскім, Р. Пілсудскім), што прывяло да дамінацыі «прыхільнікаў аб'яднання» у эміграцыі [24, s. 7—8, 11—14]. Маючы ў сваім распараджэнні перыядычныя выданні, у тым ліку найбольш папулярны «*Dziennik Polski i Dziennik Zolnierza*», падтрымку большасці каталіцкага клеру, яны змаглі адкласці прапрэзідэнцкія структуры і Савет РП на ўзбочча палітычнага жыцця. Дагматызм, чаплянне за «прэзідэнцкае крэсла» на лонданскім «Замку» на вуліцы Eaton Place 43 дрэнна ўспрымалася маладым пакаленнем польскіх эмігрантаў. Пабачыўшы ўпор і запальчывасць «старых» палітыкаў, якія пастаянна сварыліся паміж сабой, яно адварочвалася ад іх і ўлівалася ў англійскае асяроддзе [25].

У 1960-я гг. стала відавочным, што лагер «прыхільнікаў аб'яднання» стаў сапраўднай палітычнай сілай у польскім Лондане. Савет нацыянальнага адзінства (яго старшынёй на працягу ўсяго існавання быў Т. Бялецкі) стаў паспяховай структурай. Тут прымаліся рашэнні аб персанальным складзе «аб'яднанага ўрада» — Выканаўчага камітэта Нацыянальнага аб'яднання, зацвярджаўся бюджэт, вызначаліся напрамкі знешняй і ўнутранай палітыкі [21, 313 — *Powolanie nowej Egzekutywy Zjednoczenia Narodowego 1 III 1956, b. p.; 26, s. 76—99*]. У сваю чаргу на чале прапрэзідэнцкага Савета РП у 1960-я гг.

стаяў вядомы сацыялістычны дзеяч прафесар А. Прагер, роля якога пастаянна змяншалася ў выніку ўнутранай барацьбы. Частка членаў Савета РП імкнулася дасягнуць паразумення з «аб'яднаным лагерам», а таму неаднаразова звярталася да прэзідэнта А. Залескага з заклікамі аб згуртаванні эміграцыі. Савет РП нават спрабаваў абнавіць свой склад шляхам правядзення «ўсеагульных выбараў» (1954 г.), але ў іх прынялі ўдзел толькі 4 % эмігранцкіх колаў. Больш падобныя спробы не прадпрымаліся [18, 32 — Zarządzenie wyborow w strefie wielkobrytyjskiej. Londyn 1954 (komunikat Polskiej Agencji Telegraficznej). b. p.; 10, A5/135 — Komunikat Głownej Komisji Wyborczej. b. p.].

Існавалі праблемы і ў Савеце нацыянальнага адзінства (СНА). Выбары яго складу былі праведзены толькі на пачатку 1960-х гг., у якіх прынялі ўдзел 10 % эмігрантаў. Намер правесці галасаванне ў будучым не здзейсніўся ў выніку крызісу 1967—1969 гг. Ён быў выкліканы канфліктам паміж лідарамі нацыянальнага лагера і сацыялістамі, якія змагаліся за ўплыў у Савеце трох. У выніку супрацьдзеянняў эндэкаў і іх палітычных саюзнікаў у СНА сацыялісты не змаглі ўвесці ў склад Савета трох ні А. Чолкаша, ні В. Пелчыньскай. Гэты канфлікт заблакіраваў выбары да СНА (1968—1969 гг.), таму ў яго склад былі ўведзены толькі дэлегіраваныя члены партый і грамадскіх арганізацый. ППС устрымалася ад падобнага рашэння. У выніку ў канцы 1960-х гг. асабісты склад СНА быў звужаны, што прывяло да змяншэння яго ролі. Выйграў ад гэтага Савет трох, які стаў арбітрам паміж пасварыўшыміся палітыкамі.

На шляху да кансалідацыі сіл. Існуючыя ў канцы 1960-х гг. канфлікты ў Савеце РП і СНА не спрыялі перамовам аб аб'яднанні. Прадстаўнікі нацыянальнага лагера, якія канфліктавалі з групай А. Чолкаша ў ППС, заявілі аб выхадзе з СНА, а эндэкі ўсталявалі неафіцыйныя кантакты з краінай, бо лічылі, што формула «дзяржава ў выгнанні» вычарпала сябе. Вынікам гэтага стала стварэнне Польскага нацыянальнага аб'яднання, якое, як было запісана ў дэ-кларацыі, лічыцца «з рэаліямі свету», а таму выступае з вострай крытыкай ідэі польскай дзяржавы ў выгнанні як закасаццянелага стварэння [27, s. 1]. Стала відавочным, што пакуль існуюць «старыя» палітыкі, адзінства эміграцыі ў Лондане не будзе, бо антыпатыі не дазваляць дасягнуць паразумення. Сітуацыя змянілася ў канцы 1960-х — пачатку 1970-х гг., калі з палітычнай арэны сышлі К. Саснкоўскі, С. Мікалайчык, Т. Бур-Камароўскі, У. Андэрс, А. Залескі. Малодшае пакаленне палітыкаў, якое падчас вайны дзейнічала ў СНА ці ў Нацыянальным савеце ў эміграцыі, змагло ў 1973 г. аб'яднаць эміграцыю. Прэзідэнт С. Астроўскі, а таксама З. Мухнеўскі, З. Шадкоўскі, А. Прагер, А. Чолкаш, Ф. Вілк і былыя лідэры Польскіх узброеных сіл на Захадзе і АК падпісалі і рэалізавалі пагадненне. Гэта яны змаглі аднавіць дзейнасць Нацыянальнага савета РП, захаваць нацыянальны скарб, стварыць адзіны «урад» і, галоўнае, прызналі толькі аднаго прэзідэнта — С. Астроўскага [28, s. 3—28].

У 1973—1990/1991 гг. адбылося далейшае аб'яднанне эміграцыі. Было створана чатыры Нацыянальныя саветы РП (V—VIII склікання) і тры ўрады ў эміграцыі (А. Урбаньскага, К. Саббата, Э. Шчэпаніка), абраны чатыры прэзідэнты (С. Астроўскі, Э. Рачыньскі, К. Саббат, Р. Качароўскі). Пасля аб'яднання Нацыянальны савет налічваў 200 членаў і згуртаваў, акрамя эндэкаў і дробных палітычных груп, усе эмігранцкія асяродкі па ўсім свеце.

У другой палове 1970-х гг. склад Нацыянальнага савета быў зменшаны да 100 чалавек, пасля чаго пачаў плённа працаваць, стаў месцам падпісання «кааліцыйных пагадненняў», што прыводзіла да стварэння чарговага ўрада. Па-ранейшаму вялікую ролю адыгрываў прэзідэнт РП. Асаблівай увагі заслугоўвае дзейнасць С. Астроўскага, якога лічылі «аб'яднальнікам эміграцыі». Ён стварыў новы стыль кіравання, які прадугледжваў правядзенне кансультацый з палітычнымі партыямі і ўлік іх меркаванняў. Такую ж пазіцыю занялі і наступныя прэзідэнты. Дзякуючы гэтаму Нацыянальны савет РП меў

уплыў на палітыку эмігранцкага ўрада, яго склад і адносіны са знешнім светам. Напрыклад, у 1970-я гг. спробы ўрада дасягнуць паразумення з правамі палітыкамі ФРГ выклікалі крытыку Нацыянальнага савета, што прывяло да спынення перамоў і ў цэлым дзеянню ў гэтым накірунку [29]. Аднак ніводны Нацыянальны савет РП не меў уплыву на працэдуру выбару прэзідэнта ў эміграцыі. Тут па-ранейшаму рашэнне прымаў прэзідэнт, які сыходзіў са сваёй пасады: пасля правядзення кансультацый ён прызначаў свайго пераемніка. Прэзідэнты ў эміграцыі строга прытрымліваліся сваіх праў, гарантаных Канстытуцыяй 1935 г. Тое ж можна сказаць і пра чарговых «маршалкаў» — старшынь Нацыянальнага савета Ф. Вілька, А. Сцібор-Рыльскага ці З. Шадкоўскага, якія дастаткова ўдала кіравалі дзеяннямі эмігранцкіх прадстаўнічых органаў, абані-раючыся на традыцыі парламентарызму [30, s. 5—7, 10—13, 15—18].

У 1970-80-я гг. тройчы праводзіліся выбары ў склад Нацыянальнага савета. У іх прымалі ўдзел каля 10 % «электарату ў выгнанні» у Лондане і некалькі асяроддзяў па-за Вялікабрытаніяй (як на ўмовы эміграцыі гэта быў добры паказчык. — Р. Т.). Падчас перадвыбарнай кампаніі шмат хто з палякаў даведваўся аб існаванні дзяржавы ў выгнанні і ўключаўся ў яе дзейнасць. На сесіях Нацыянальнага савета зацвярджаліся чарговыя бюджэты ўрадаў у эміграцыі, вёўся разлік сродкаў, атрыманых праз філіялы Нацыянальнага скарбу, прадстаўляліся праграмы польскіх палітычных партый у эміграцыі, адбываліся дыскусіі аб накірунках «замежнай» палітыкі кабінетаў, абмяркоўвалася сітуацыя ў краіне і напрамкі палітыкі камуністычнага ладу. Падчас шматлікіх пасяджэнняў ішлі спрэчкі аб будучым дэмакратычным ладзе Польшчы, надавалася значная ўвага такім «летуценным» тэмам, як уваходжанне краіны ў НАТА і Еўрапейскую супольнасць, дэпутаты выказвалі свае меркаванні наконт палітыкі Захаду ў дачы-

ненні да міжваеннай Польшчы і СССР, неаднаразова выступалі супраць пастаноў Ялцінскай канферэнцыі і з патрабаваннем скасаваць іх [31].

У шматлікіх рэзалюцыях асуджалася савецкае дамінаванне ў Польшчы. Падчас выступленняў у Нацыянальным савеце падвяргаліся крытыцы чарговыя камуністычныя дзеянні, якія парушалі правы чалавека ў Польшчы. Гады барацьбы паўплывалі на аслабленне камуністычнага ціску ў краіне. У 1970-я гг. лонданская эміграцыя пачала фінансава падмацоўваць польскае палітычнае супраціўленне: быў арганізаваны выдавецкі рух, падтрымліваліся радыёперадачы. Дзякуючы пратэстам на вуліцах Лондана, Парыжа і Вашынгтона супраць ціску на незалежны прафсаюз «Салідарнасць» і Касцёл, польскае грамадства даведалася аб існаванні ўрада ў выгнанні, а шматлікія палітыкі ў краіне пачалі лічыць яго сапраўдным прадстаўніцтвам польскага народу, сведчаннем чаму было прыняцце з рук прэзідэнта ўзнагарод [32]. У канцы 1980-х гг. дзякуючы пераменам у СССР стала магчымым мірнае ажыццяўленне палітычных перамен у Еўропе. Такі спосаб аднаўлення незалежнасці быў пазітыўна ўспрыняты эмігранцкімі коламі, якія пасля прэзідэнцкіх (1990 г.) выбараў у Польшчы прынялі рашэнне аб спыненні сваёй палітычнай дзейнасці. Яны вельмі ўзважана і асцярожна пайшлі на гэты крок [33, s. 73]. Перакананасць прэзідэнта Р. Качароўскага пры падтрымцы большасці эмігранцкіх дзеячаў паставілі кропку ў гэтай справе [34; 35, Cz. 2. VII/51 — Posiedzenie Rady Gabinetowej w dniu 10 XII 1990 г.; 35, VII/68 — Dekret prezydenta RP o zakonczeniu dzialalnosci i rozwiązaniu rządu na uchodźstwie 20 XII 1990]. Палітычнае прадстаўніцтва ў выгнанні спыніла сваё існаванне ў 1991 г. пасля правядзення ў Польшчы выбараў у сейм і сенат. Мэта эмігранцкіх колаў была дасягнута — Польшчы была вернута вольнасць, а тэстамент 1945 г. урада ў эміграцыі і Савета нацыянальнага адзінства быў выкананы [36]. Польскія квазі-парламенцкія інстытуты ў эміграцыі сталі састаўной часткай гісторыі польскай дэмакратычнай традыцыі. Існаванне значнай колькасці прадстаўнічых органаў

сведчыла аб вялікай прывязцы палякаў да падобнага роду дэмакратычных органаў, якія больш за пяцьдзесят год існавалі ў польскім палітычным жыцці.

Пераклад з польскай мовы дацэнта кафедры гісторыі паўднёвых і заходніх славян БДУ Л. А. Козік

ЛІТАРАТУРА

1. *Duraczynski, E.* O Polsce na uchodźstwie. Rada Narodowa Rzeczypospolitej Polski 1939—1945 / E. Duraczynski, R. Turkowski. Warszawa : Wydawnictwo Sejmowe, 1997. 388 s.
 2. Rozmowa prezesa Stanisława Mikołajczyka z generałem Wł. Andersen w dniu 24 lutego 1945 r. // *Zeszyty Historyczne.* № 83/19.
 3. *Anders, W.* Bez ostatniego rozdziału: wspomnienia z lat 1939—1946 / W. Anders. Londyn, 1979.
 4. *Turkowski, R.* Polskie Stronnictwo Ludowe w obronie demokracji 1945—1949 / R. Turkowski. Warszawa : Wydawnictwo Sejmowe, 1992. 348 s.
 5. Instytut Polski i Muzeum im. Gen. W. Sikorskiego (dalej: IPiM). Kolekcja T. Arciszewskiego. Sygn. 97.
 6. Oświadczenie Stronnictwa Narodowego w sprawie utworzenia Rady Narodowej // *Placówka.* 14 lutego 1949 r. Nr 20—21.
 7. *Buczek, R.* Stanisław Mikołajczyk: w 2 t. / R. Buczek. Toronto : Century Publishing Company, 1996. T. II. 613 s.
 8. Deklaracja Porozumienia Stronnictw Demokratycznych. Londyn, 1948.
 9. *Siwik, A.* Proba utworzenia reprezentacji ugrupowań politycznych na emigracji w latach 1946—1949/ A. Siwik // *Dzieje Najnowsze.* 1996. Nr 2.
 10. IPiM. Rada Narodowa RP.
 11. *Radzik, T.* Z dziejów społeczności polskiej w Wielkiej Brytanii po II wojnie światowej / T. Radzik. Lublin, 1991. 1 2. X sesja Rady Politycznej // *Biuletyn polityczny.* 16 II 1951 r. Nr 25.
- 89
13. *Wohnout, W.* Rząd, Rada Narodowa, Skarb Narodowy. Uwagi i wyjaśnienia / W. Wohnout. Londyn, 1952.
 14. *Trzeciak, K.* Zarys historii Skarbu Narodowego / K. Trzeciak. T. III: Kierownictwo obozu niepodległościowego na obczyźnie 1945—1990: praca zbiorowa / red. A. Szkit. Londyn : Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie, 1996.
 15. Akt Zjednoczeniowy podpisany w dniu 14 marca 1954 r. w Londynie przez polskie niepodległościowe stronnictwa i ugrupowania polityczne. Londyn, 1954.
 16. *Habielski, R.* Polski Londyn / R. Habielski. Wrocław : Wydawnictwo Dalnoslaskie, 2000. 264 s.
 17. *Urban, A.* Emigracyjny dramat / A. Urban. Warszawa : Bellona, 1998. 407s.
 18. IPiM. Kolekcja R. Odziejzyskiego. Sygn. 89.
 19. W obronie konstytucji i niezależności polityki polskiej (Zbiór dokumentów od września 1952 do czerwca 1954). Londyn : Biuro Prezydium Rady Ministrów, 1955. 47 s.
 20. *Friszke, A.* Życie polityczne emigracji / A. Friszke. Warszawa : Biblioteka «Wiezi», 1999. 512 s.
 21. IPiM. Tymczasowa Rada Jedności Narodowej. Sygn. 408.
 22. Wybór dokumentów do dziejów polskiego uchodźstwa niepodległościowego 1939—1991 / Oprac. i red. A. Suchcitz [i in.]. Londyn : Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie, 1997. 809 s.
 23. *Turkowski, R.* Parlamentaryzm polski na uchodźstwie 1945—1972 / R. Turkowski. Warszawa : Wydawnictwo Sejmowe, 2001. 339 s.

24. Przemowienie Generalnego Inspektora Polskich Sil Zbrojnych gen. broni Wladyslawa Andersa na zjezdzie przedstawiceli Zarzadow Kol Oddzialach w dniu 14 sierpnia 1954 r. w Londynie. Londyn, 1954.
25. Przed nowa Rada RP. Wywiad z premierem rady ministrow Antonim Pajakiem // Rzeczpospolita Polska. 1958. 1 lutego.
26. *Hrabyk, K.* Polska emigracja polityczna. Historia Rady Jednosci Narodowej: w 2 cz. / K. Hrabyk. Warszawa, 1973. Cz. II.
27. Na nowej drodze. Ogolny zjazd delegatow Polskiego Stronnictwa Zjednoczenia Narodowego w Londynie, 2 grudnia 1972 r. Londyn, 1973.
28. Scalenie obozu niepodleglosciowego. Fakty i dokumenty. Londyn, The Polish Government in Exile, 1973. 36 s.
29. Dekret prezydenta RP z 29 V 1973 r. o powolaniu Rady Narodowej RP // Dziennik Ustaw RP. Londyn. 20 VI 1973. Nr 3.
30. Wladze Rzeczypospolitej Polskiej na uchodzstwie. Londyn : Rzad Rzeczypospolitej Polskiej na uchodzstwie, 1988. 40 s.
31. Studium Polski Podziemnej w Londynie. Egzekutywa Zjednoczenia narodowego. Kol. 37/2, Polski osrodek polityczny w Londynie z poczatkami roku 1965. b. p.
32. *Turkowski, R.* Rada Narodowa RP po zjednoczeniu emigracji 1972—1989 / R. Turkowski T. 3: Kierownictwo obozu niepodleglosciowego na obczyzn 1945—1990: praca zbiorowa / red. A. Szkita. Londyn : Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyzn, 1996. S. 182—316.
33. *Turkowski, R.* Ostatnia Rada Narodowa na uchodzstwie 1981—1991. T. VI: Zakonczenie dzialalnosci wladz RP na uchodzstwie w 1990 r.: praca zbiorowa / red. Z. Blazynski [i in.]. Londyn : Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyzn, 1995. S. 73—144.
34. Dziennik Polski i Dziennik Zolnierza. 16 grudnia 1991.
35. IPiM. Prezydent R. Kaczorowski. Sygn. A48.
36. Deklaracja Rady Narodowej RP z 8 XII 1991 r. // Dziennik Polski i Dziennik Zolnierza. 16 grudnia. 1991 r. Nr 299.

SUMMARY

The author shows the basic political forces in exile and their purposes, names the main leaders, opens the basic attempts of creation of representative bodies in exile and names the reasons of their failures in 1950—60th. In article it is noticed that appearance of new generation of politicians in the early seventies promoted consolidation of the polish political forces that was showed in successful enough existence in the middle of 1970—1991. In conclusion the author notices that the Polish quasi-parliamentary structures in exile became a part of democratic tradition of Poland.